

Таїсія Іванівна КІВШАР
старший науковий співробітник
Інституту біографічних досліджень НБУВ,
доктор історичних наук, професор (Київ)

СТАНОВЛЕННЯ СТЕПАНА СІРОПОЛКА ЯК БІБЛІОТЕКОЗНАВЦЯ

Досліджено життєвий і творчий шлях та бібліотекознавчу діяльність видатного українського вченого, громадського та політичного діяча Степана Онисимовича Сірополка (1872–1959). Висвітлено маловідому сторінку наукової біографії С. О. Сірополка прилуцького та московсько-тульського періодів.

Ключові слова: Сірополко Степан Онисимович, бібліотека, бібліотекознавство, громадсько-політична діяльність, земська діяльність.

Researched life and contribution to the science development and library science activity of the famous Ukrainian scientist, public and political figure Stepan Onysymovych Siropolko (1872-1959). Featured little known before part of the scientific biography S. O. Siropolko of Prilytskyi and Moskovsko-Tulskyi periods of his life.

Key words: Siropolko Stepan Onysymovych, library, library science, social and political activity, zemska activity.

Исследовано жизненный и творческий путь, а также библиотековедческую деятельность выдающегося учёного, общественного и политического деятеля Степана Онисимовича Серополка (1872–1959). Освещена малоизвестная страница научной биографии С. О. Серополка прилуцкого и московско-тульского периодов.

Ключевые слова: Серополко Степан Онисимович, библиотека, библиотековедение, общественно-политическая деятельность, земская деятельность.

Поглиблене вивчення наукової діяльності визначного українського вченого, педагога, книгознавця, бібліотекознавця, дослідника історії книжкової та бібліотечної справи, української освіти та журналістики, громадського і політичного діяча Степана Онисимовича Сірополка (1872–1959) дало змогу уточнити нашу попередню періодизацію його наукової біографії [9, с. 123]. Виявлені джерела свідчать, що першим варто вважати прилуцький період, який розпочався з дати народження вченого (серпень 1872 р., Прилуцький повіт), включав отримання ним початкової освіти та продовжувався до 1893 р., коли Степан Сірополко здобув середню освіту, успішно закінчивши класичну Прилуцьку чоловічу гімназію.

Директором цього закладу, коли розпочинав навчання С. Сірополко, був Теодосій Вороний, прогресивний освітній діяч, який навчався в Університеті Св. Володимира, коли куратором Київської шкільної округи був М. Пирогов, відомий хірург і анатом, із дозволу якого групою студентів і професорів засновувалися київські недільні школи як загальноосвітні заклади для дорослих і дітей, що належали до установ позашкільної освіти і в роботі яких Т. Вороний брав участь. Після закінчення університету Т. Вороний був професором Ніжинського ліцею, а потім обіймав директорські посади — спочатку бердянської, а згодом прилуцької гімназій. За спогадами одного з учнів прилуцької гімназії, коли її очолював Т. Вороний: «...своїх учнів він рішуче, іноді з небезпекою для себе, боровив і перед округом, і перед вчителями, і перед поліцією та приймав до своєї гімназії багатьох, виключених з інших гімназій, а одного навіть прийняв з двійкою за т. з. «поведеніє» [26, с. 320]. Т. Вороний очолював гімназію за життя її почесного попечителя Г. П. Галагана (1819–1888), а по його смерті був звільнений без права обіймати будь-яку державну посаду [26, с. 320].

Як вихованець прилуцької гімназії С. Сірополко впродовж усього життя підтримував зв'язки з багатьма її вихованцями та щиро цікавився долею вчителів. Так, він дізнався про звільнення з цього закладу двох учителів математики — Івана Богословського та Івана Кононенка — з причин політичної неблагонадійності та без права працювати в освітніх закладах [26, с. 320]. «З числа учителів прилуцької гімназії за часів мого перебування в ній залишив у моїй пам'яті теплі згадки, крім названих вище двох учителів, Олександр Лебедев, учитель латинської і грецької мов. Він радо випозичав книги зі своєї великої бібліотеки декому з учнів і зумів прищепити їм любов до книги», — писав згодом С. Сірополко [26, с. 321]. У «Атестаті зрілості» С. Сірополка зазначалося, що його поведінка під час навчання була «відмінною», виконання письмових робіт «добрим», а старанність і допитливість «достатніми» [28, арк. 2]. З предметів, що вивчались у гімназії, хлопець мав такі оцінки: Закон Божий — «відмінно»; російська мова, словесність, логіка, грецька та латинська мови — «добре»; фізика, математична географія та німецька мова — «задовільно» [28, арк. 2].

Отже, у прилуцький період С. Сірополко отримав початкову та середню освіту, а також під впливом викладачів класичної Прилуцької чоловічої гімназії, серед яких були як високоосвічені, так і «політично неблагонадійні» особи, відбувалося його формування як громадянина та людини, котра не лише любила книгу, а й упродовж життя вивчала її як соціально-культурне явище, досліджуючи історію, теорію та практику книжкової та бібліотечної справи.

Отримані в гімназії знання давали право юнакові продовжити навчання у вищих навчальних закладах Російської імперії. Він обрав найкращий на той час класичний освітній заклад Росії – Імператорський Московський університет і у червні 1893 р. переїхав із Прилук Полтавської губернії до Москви. З цього часу розпочинається новий московсько-тульський період життя С. О. Сірополка.

У «Справі № 807 (від 1893 р.) канцелярії інспектора студентів Імператорського Московського університету про прийняття у студенти Степана Сірополка» міститься клопотання Степана Онисимовича на ім'я Ректора університету від 8 червня 1893 р. про зарахування його до числа студентів юридичного факультету, де у вересні того самого року він і розпочав навчання [28, арк. 1]. У цьому самому документі вказано адресу постійного проживання Степана Сірополка на той час: Полтавська губернія, м. Прилуки, 2-га частина, будинок Тупіка [28, арк. 1].

Важливим джерелом для виявлення біографічної інформації стала особиста «Справа № 807 (від 1893 р.) канцелярії інспектора студентів Імператорського Московського Університету про прийняття у студенти Стефанія Сірополка» [28, арк. 2], що містить відомості про початок другого, московсько-тульського періоду життєвого та творчого шляху визначного українського ученого та громадського діяча.

Представлені в «Справі...» необхідні для вступу до вищого навчального закладу документи (прошення С. О. Сірополка на ім'я ректора про зачислення до числа студентів юридичного факультету від 28 червня 1893 р., атестат зрілості про закінчення Прилуцької гімназії за № 556, метричне свідоцтво за № 1157, свідоцтво приписки до призивної ділянки за № 2728, копія формулярного списку за № 1232 про службу батька, помічника почмейстера Роменської поштової контори, колезького секретаря Онисима Івановича Сірополка, складеного 25 травня 1885 р., студентський квиток для входу до Імператорського Московського університету, листок успішності та інші матеріали) дають змогу виявити й уточнити окремі біографічні відомості Степана Сірополка.

Зокрема, вдалося уточнити дату народження вченого, яку нами у попередніх роботах було введено до наукового обігу, опираючись на автограф автобіографії С. О. Сірополка¹, де він зазначав, що на-

¹ Варто зазначити, що ступінь достовірності фактів, викладених у автобіографії, що є результатом сумлінної праці людини зі своєю пам'яттю, пропущеним через внутрішню цензуру, зрештою, досить висока. Письмова автобіографія становить своєрідне важливе джерело особового походження, оскільки, як правило, її пише особистість на підставі синтезування й упорядкування життєвих фактів і подій. Автобіографія як свого роду «персональний документ» і «персональний наратив» одночасно, становить суттєве інформативне джерело. Відомий дослідник біографічного

родився 2 серпня (14) 1872 р., і яку відтоді наводять подальші дослідники його творчості. У виявленому нами Свідоцтві про народження Степана Сірополка, що є основним вірогідним джерелом встановлення автентичних біографічних даних, міститься інша дата народження вченого. У документі, виданому на підставі даних Полтавської духовної консисторії, зазначено, що: «...у метричній книзі, що зберігається в архіві Консисторії Прилуцького повіту села Обичіва Михайлівської церкви за тисяча вісімсот сімдесят другий рік (1872) під номером 19 записано так: Серпня чотирнадцятого (14) числа у Обичівській поштовій станції Оглядач Онисим Іванов Сірополко та законна дружина його Марія Андріїва, обидва православного віросповідання, народився син Стефан. Охрестили 15 серпня, священник Стефан Верещагін із дяком Кирилом Дейнекою. Восприємниками були дворянин Василь Прокоф'єв Добровницький і Колезького секретаря Григорія Сребницького дружина Олександра Іванова» [28, арк. 4].

Проблема визначення дати народження особи як факту початку наукової біографії є дискусійною в українській біографістиці в контексті співвідношення старого та нового стилю проведення датування. Одночасне подання двох дат — за старим і за новим стилем літочислення дає змогу встановити число місяця та рік, коли насправді народилася людина, а також виявити помилки у наступних чи попередніх дослідників, щодо датування цього факту.

У нашому випадку, за даними метричної книги, Степан Онисимович Сірополко народився 14 серпня за старим стилем, або 26 серпня 1872 р. — за новим. Метрична книга, як документ, дала змогу уточнити дату народження досліджуваної нами особи.

Треба відзначити, що метричні книги суттєво поповнюють джерельну базу сучасної біографістики. Народження та хрещення дитини фіксувалося в метричній книзі одним записом, що свідчив про дві різні важливі події в житті людини — про факт її народження та про церковне здійснення Таїнства Хрещення. Духовна влада суворо стежила за правильністю та точністю здійснюваних записів і тому ці документи становлять основне джерело при визначенні дат народження, хрещення, а також смерті, оскільки записи в метричних книгах є основним вірогідним джерелом встановлення автентичних біографічних даних.

У Свідоцтві про народження Степана Сірополка зазначено, що місцем його народження є село Обичів, Прилуцького повіту Полтавської губернії (нині — село Обичів, Прилуцького району Чернігівської області). Ця інформація співпадає з наведеною вченим у автобіографії.

жанру А. Момільяно, писав, що автобіографія — найбільш суб'єктивний (сповідальний) засіб самовираження людини в джерелі.

Здебільшого біографічні праці у відомостях про місце народження містять назви лише за сучасним адміністративно-територіальним поділом. Натомість, наведення всіх назв населених пунктів і адміністративно-територіальної приналежності місця появи на світ особи дає змогу не лише уточнити назву населеного пункту на час народження людини, а й простежити зміни впродовж певного історичного періоду.

Серед біографічних відомостей визначної особистості важливими є дослідження не лише подій в індивідуальній біографії, а й вивчення походження, родинних взаємозв'язків. У цьому контексті слід зазначити, що батько Степана Сірополка Онисим Іванович Сірополко народився у 1840 р. і походив із полтавських міщан. Як засвідчує «Формулярний список про службу Помічника Почмейстера Роменської Поштової контори Колезького Секретаря Онисима Івановича Сірополка» від 25 травня 1885 р. він отримав домашнє виховання, у червні 1858 р. розпочав трудову діяльність на посаді поштаря Лубенської поштової контори, де його було затверджено на службу у поштовому відомстві на двадцять років [28, арк. 7]. Згодом у тому самому званні його переводили до Переяславської (1859) та Золотоноської (1861) Поштових контор. На початку березня 1867 р., коли Онисим Сірополко закінчив Золотоноське повітове училище, він отримав посаду доглядача спершу Обичівської, а згодом – Султанської та Бориспільської Поштових станцій. З 1877 по 1885 рр. Онисим Іванович працював помічником Почмейстера Хорольської Поштової контори, Лохвицьким Почмейстером, Помічником Пирятинського, а також Роменського Почмейстера. За вислугу років Указом Урядового Сенату від 19 грудня 1876 р. за № 142 отримав нижчий цивільний чин Колезького реєстратора з 18 грудня 1875 р. Для отримання чину Губернського секретаря потрібно було не менше трьох років прослужити в більш низькому чині, що й було характерним для О. І. Сірополка, який у серпні 1879 р. став Губернським секретарем зі старшинством. Одержання вищого чину потребувало перебування на державній службі ще три роки і Указом Урядового Сенату від 3 квітня 1883 р. за № 33 Онисим Сірополко став Колезьким секретарем зі старшинством [28, арк. 8 зв.], здобувши цивільний чин 10-го класу, що давав змогу обіймати нижчі керівні посади.

Враховуючи той факт, що «Формулярний список про службу Помічника Почмейстера Роменської Поштової контори Колезького Секретаря Онисима Івановича Сірополка» був укладений у 1885 р., коли йому виповнилось 45 років із метою «надання документу у навчальний заклад при улаштуванні його сина Георгія» [28, арк. 7 зв.], і те, що Степан використав цей самий до-

кумент у 1893 р., за вісім років після його укладання, при вступі до Імператорського Московського університету, можна припустити, що невдовзі по складанні формулярного списку про роботу батька, який успішно просувався по службі, того не стало. Як згадувала донька С. Сірополка, Олександра: «... тато С. Сірополка не жив довго, тому Степан від 4-ї класи гімназії мусів підробляти на життя: допомагав молодшим учням у науці. Вже в тому часі мав свою бібліотеку й позичав книжки своїм товаришам» [10].

Родина Онисима Сірополка була багаточисельною, разом із дружиною Марією Андріївною, вони мали п'ятеро синів: Михайла (30 вересня 1863 р., м. Золотоноша), Івана (15 квітня 1867 р., с. Обичів Прилуцького повіту), Георгія (5 січня 1869 р., с. Обичів Прилуцького повіту), Степана (2 серпня 1872 р., с. Обичів Прилуцького повіту), Василя (29 грудня 1879 р., м. Лохвиця) – та дві доньки: Марію (28 березня 1875 р., м. Бориспіль) і Антоніну³ (13 лютого 1877 р., м. Хорол)⁴ [28, арк. 8].

На юридичному факультеті Імператорського Московського університету, куди вступив на навчання С. Сірополко, провадили викладацьку та науково-дослідну роботу видатні вчені у галузі юриспруденції, політичної економії, статистики. Зокрема, римське право викладав ординарний професор, титулярний радник, доктор римського права П. Соколовський і професори В. Хвостов і А. Гусаков; громадянське право та громадянське судочинство – ординарний професор, титулярний радник, доктор цивільного права Є. Нефедьєв і екстраординарний професор, статський радник, магістр цивільного права Ю. Гамбаров, який у 1880–84 рр. працював доцентом Імператорського Новоросійського університету; торгове право та торгове судочинство – Є. Нефедьєв; кримінальне право та кримінальне судочинство – екстраординарний професор В. Легонін, ординарний професор, статський радник, доктор карного права Г. Колоколов і екстраординарний професор, статський радник, доктор карного права і громадський діяч М. Духовський; історію російського права – ординарний професор, статський радник, доктор державного права П. Мрочек-Дроздовський та ординарний професор, дійсний статський рад-

² Саме ця дата зазначена у документі.

³ Вийшла заміж за Миколу Равича [24.01(05.02) 1875, м. Золотоноша, Полтавська губ. (нині – Черкаська обл.) – 28.01.1949, м. Рогенсбург, ФРН] – лікаря, українського політичного діяча. Працював у лікарнях Полтавщини та Київщини, а з 1919 р. виїхав із родиною на Волинь як радник міністерства здоров'я та член Уряду УНР. З 1920 р. – на еміграції у Польщі, жили в Каліші й Тарнові. 1923 р. переїхали до ЧСР, згодом – на Закарпатську Україну, пізніше – повернулися до ЧСР, а з 1945 р. – у Німеччині.

⁴ Датування щодо народження дітей родини Онисима Сірополка подане за старим стилем.

ник, доктор цивільного права Д. Самоквасов, який походив із Чернігівської губернії та був відомим археологом, а також професор Д. Числов; державне право — ординарний професор, дійсний статський радник, доктор державного права О. Олексієв; міжнародне право — ординарний професор, дійсний статський радник, доктор міжнародного права, граф Л. Камаровський та професор В. Уляницький; поліційне право — ординарний професор, дійсний статський радник, доктор поліційного права, громадський діяч І. Тарасов, вихованець Університету Св. Володимира, в якому працював до 1889 р.; фінансове право — заслужений ординарний професор, таємний радник, доктор фінансового права І. Янжул, відомий економіст, який походив із Полтавської губернії та впродовж чверті століття обіймав кафедру фінансового права; церковне право — заслужений ординарний професор, таємний радник, доктор канонічного права О. Павлов, який був також професором церковного права у Імператорському Новоросійському університеті (80-ті рр. XIX ст.); політичну економію та статистику — ординарний професор, дійсний статський радник, доктор політичної економії О. Чупров, відомий економіст, громадський діяч, публіцист, улюбленець студентів, а також професор статистики та економіки Н. Каблуков і магістр політичної економії О. Мануїлов; енциклопедію права та історію філософії права — ординарні професори М. Зверєв, який пізніше став ректором Московського університету, а потім — помічником міністра народної освіти Російської імперії, та П. Новгородцев; богослів'я — заслужений ординарний професор, магістр богослів'я — протоієрей М. Єлеонський [13, 259; 7, 381].

Упродовж навчання в університеті С. О. Сірополко проживав на Чистопрудному бульварі у будинку потомственного почесного громадянина І. Кабанова [29, арк. 25]. Юнак не користувався стипендіями, а також іншими формами допомоги, що існували для матеріальної підтримки бідних студентів, про що свідчать його звернення до інспектора студентів Імператорського Московського університету впродовж 1893–95 рр., в одному з яких (23 серпня 1895 р.) зазначено: «Честь маю уклінно прохати Ваше Високородіє зробити необхідне розпорядження і видати мені посвідчення в тому, що я не користуюсь стипендіями, а також допомогою для представлення до Московської Опікунської Ради» [28, арк. 22]. Опікунська рада існувала як орган адміністративного керівництва імператорського московського Виховного будинку, його кредитних установ і благодійних закладів. В управлінні московської Опікунської ради були виховні будинки та сирітські притулки Росії, лікарні, лазарети, середні спеціальні навчальні заклади,

банки, земельні та фінансові пожертви різних осіб благодійним установам тощо. Ймовірно, що матеріальну підтримку для отримання вищої освіти Степан Сірополко мав від благодійних пожертв московської Опікунської ради, що надавала допомогу бідним студентам, до яких належав майбутній учений, втративши батька за кілька років до початку навчання в університеті. Як згадувала донька С. О. Сірополка Олександра, татко поїхав на навчання до Імператорського Московського університету саме тому, що дізнався, що там надавали матеріальну підтримку бідним студентам.

Справді, наприкінці ХІХ ст. у Російській імперії були апробовані різні форми матеріальної допомоги для молоді, що прагнула отримати вищу освіту. Крім Московської опікунської ради існували Товариства допомоги студентам Казанського, Харківського, Московського, С-Петербурзького університетів, що могли надавати допомогу не лише студентам, а й випускникам упродовж першого року їх самостійної роботи. Головними напрямками діяльності товариств допомоги студентам були: надання стипендій і внесення плати за навчання в університеті.

У «Справі № 264 Юридичної випробної Комісії про Сірополка Степана квітень–травень 1897 р.» містяться документи, потрібні для закінчення Імператорського Московського університету, зокрема, визначені «Правилами, вимогами та програмами випробовувань у комісії юридичній» [14, с. 4] для проведення іспиту: клопотання Степана Сірополка на ім'я її голови, в якому зазначено: «Подаючи при цьому фотографічну картку, випускне Університетське свідоцтво про зарахування восьми семестрів, свідоцтво про витримання півкурсowego випробування, свідоцтво університетської інспекції про поведінку та твір, що вимагається правилами, маю честь уклінно просити Ваше Превосходительство про допущення мене до випробування в Юридичній Комісії» [30, арк. 1]. У цьому самому документі йдеться про те, що замість квитанції про внесок на користь Юридичної випробувальної Комісії у розмірі двадцяти рублів (призначені для друкування дипломів, оплати екзаменаторів та інші витрати, пов'язані з проведенням іспитів), що, згідно правил, мав надати кожний випускник, С. О. Сірополко «подав клопотання до чину Попечителя про звільнення від внеску 20 р. на користь Випробної Комісії» [30, арк. 1], що свідчило про його незадовільне матеріальне становище.

Обов'язковий для кожного студента випускний письмовий твір на вибір із галузей римського, громадянського або кримінального права Степан Сірополко написав із курсу римського права, присвятивши роботу висвітленню проблеми реальних договорів [30, арк. 2]. Він охарактеризував їхні різновиди та здійснив аналіз кла-

сифікації документів. За трибальною системою оцінки письмових відповідей — «незадовільно», «задовільно» і «вельми задовільно» випускник отримав «задовільно».

С. О. Сірополко не випадково обрав для випускної роботи саме римське право, що називали «писаним розумом» і яке скла-ло основи громадянського права багатьох країн світу. Як згадував М. Осоргін⁵: «...неможливо було з повною відповідальністю ставитися до російського права при наявності права римського, най-важливішого предмету, який викладали професори Хвостов та Соколовський» [12, с. 478]. Характеризуючи В. Хвостова автор зазначав, що римське право вчили «назубок», а іспит «переживався», професор «був ядовитим і різав безжалісно» [12, с. 478]. Що ж до професора П. Соколовського, то студенти слухали лекції без нудьги і його не боялися: «слухали його не всі, та й він особливо не гнав-ся за повною аудиторією» [12, с. 479]. Значний вплив на студентів мали лекції професора О. І. Чупрова, який ніколи не ставив незадовільні оцінки і якого колишні його вихованці називали «учителем життя» [8, с. XLII]. С. О. Сірополко у своїх спогадах про вчителя зазначав: «...кожний, хто хоч раз у житті чув або бачив О. І. Чупрова усвідомлював, що не існує у світі більш принадного звання і положення, як звання «людина». Не дивно, що лише одна згадка імені О. І. Чупрова викликає на обличчях багаточисельних його учнів і прихильників радісну усмішку: таким є чарівність ідеальної особистості О. І. Чупрова» [22, с. 244]. Згодом, аналізуючи праці О. І. Чупрова, зокрема з питань народної освіти, С. Сірополко відзначав, що: «немає жодної статті О. І., де б він не з'ясовував значення знань у справі покращання економічного життя» [24, с. 300]

У «Списку осіб, проекзаменованих у Юридичній випробній Комісії при Імператорському Московському Університеті у квітні – травні 1897 року» Степан Сірополко числився під № 263 серед вихованців вузу, які отримали диплом Другого ступеню [29, арк. 16], що давали випускникам, знання яких у переважній більшості предметів оцінювались як «задовільно». Для диплому Першого ступеню необхідно було, щоб сукупність знань випускника були визнані комісією «вельми задовільно» з римського, громадянського та кримінального права, а крім того, щоб із загальної кількості оцінок усного випробування половину становила така сама оцінка.

Під час випускних іспитів С. О. Сірополка Головою Юридичної випробної комісії як довіреною особою міністра освіти Російської імперії, яка діяла на підставі особливої інструкції та особистих сто-

⁵ Прозаїк, публіцист, критик, перекладач, один із визначних діячів російської еміграції, який в цей самий час навчався на юридичному факультеті Імператорського Московського університету.

сунків із міністерством, був відомий історик і юрист, доктор російської історії, ординарний професор історії російського права Університету Св. Володимира, член-кореспондент Імператорської Академії Наук М. Володимирський-Буданов. Присудження випускникам юридичного факультету Імператорського Московського університету 1897 р. дипломів відбулось 31 травня, а видача — 4 жовтня того самого року [29, арк. 16].

Після закінчення навчання Степан Сірополко працював помічником присяжного повіреного, згодом отримав звання присяжного повіреного.

Присяжним повіреним у Російській імперії називали адвоката на державній службі при окружному суді або судовій палаті. Процес формування зовсім нового незалежного правозахисного інституту присяжних повірених завершився в державі у 70-х рр. ХІХ ст., коли і розпочалася її активна діяльність у нових судах Російської імперії. Утворення адвокатури стало помітним явищем громадського життя країни. До роботи в адвокатурі прагнули люди, захоплені ідеями перетворення Росії, котрі сподівалися використувувати судову трибуну для критики існуючого ладу [16, с. 43]. Право на отримання звання присяжного повіреного мали тільки ті особи, які відповідали установленими в законі умовами. Присяжними повіреними могли бути особи, яким виповнилось 25 років, необхідними були також наявність вищої юридичної освіти та п'ять років судової практики на посаді чиновника судового відомства або помічника присяжного повіреного. Присяжний повірений у заяві про прийняття його в адвокатуру повинен був вказувати вибране ним місто для праці. Судові устами докладно регламентували права, обов'язки та відповідальність присяжних повірених. Адвокатуру звинувачували з приводу непомірних гонорарів присяжних повірених, оскільки норма винагороди за адвокатську працю була досить значною. Діяльність присяжних повірених зосереджувалася в одному окрузі, згідно закону вони повинні були вибирати місце проживання в одному із міст округу тієї судової палати, до якої були приписані. Тільки в межах цього округу вони могли бути задіяні у всіх судових справах.

Ймовірно, адвокатський хліб давався С. О. Сірополку важко. За спогадами його доньки: «...та праця не відповідала його характеру, хоч на процесах дуже вдало захищав своїх клієнтів і дехто навіть пророкував велику кар'єру, він покинув цю працю» [10]. Деякий час служив у статистичному бюро Московського губернського земства, а згодом переїхав до Тули, де обіймав посаду секретаря комісії з народної освіти Тульського губернського зем-

ства. Тут він співробітничав із тульським поміщиком, який працював у судових і земських органах Тульської губернії, відомим земським діячем, головою Тульської губернської земської управи князем Георгієм Євгеновичем Львовим, якого у лютому–березні 1906 р. було обрано до Першої Держаної думи, а згодом він став видатним російським громадським і політичним діячем.

Із 1899 р. С. Сірополко починає співробітничати з російською громадсько-політичною газетою «Русскія Ведомости», що була друкованим органом ліберальної московської професури та земських діячів, як постійний кореспондент з Тули, а потім — із Нижнього Новгорода [15, с. 172]. У 1901 р. з'являється його перша бібліологічна праця у вигляді систематичного бібліографічного покажчика літератури з селянського питання, в укладанні якого він брав участь. На жаль, виявити це видання не вдалося, але інформація про нього міститься у листі Степана Сірополка до Миколи Петровича Дружиніна⁶ від 17 січня 1911 р.:

«Многоуважаемый Николай Петрович!

На днях выйdet в свет очень хорошая брошюра об освобождении крестьян, составленная Виноградским «Крепостное право». Цена 5 к. По выходе я пришлю ее Вам для ознакомления.

Ваши книги я включил в списки, которые мне приходится составлять для библиотек. Вашей книги в публикации «Право» я не знаю; [нерозб.] не откажите ее прислать.

Не знаю есть ли у Вас «Систематический указатель литературы по крестьянскому вопросу», в составлении которого я принимал ближайшее участие. Сейчас это издание разошлось. Если у вас нет этого указателя, то я вышлю его Вам. Указатель, конечно, старый так как публиковался в 1901 году. Искренне уважающий Вас — Ст. Сирополко — подпись » [5].

Працюючи на посаді секретаря комісії з народної освіти Тульської губернської земської управи, С. О. Сірополко приділяв увагу поширенню спеціальних знань серед народу, зокрема популяризації «Правил про народні читання з медицини, гігієни, ветеринарії та тваринництву», затверджених міністерством внутрішніх справ 10 серпня 1901 р. У своїй доповіді «До питання про лікарсько-санітарний нагляд за школами у Тульській губернії», виголошеній 15 червня 1902 р. на VIII-му з'їзді земських лікарів губернії, що вийшла друком, він наголосив, що «Правила про народні читання з медицини, гігієни, ветеринарії та тваринництву» дають змогу лікарям здійснювати читання по рукописних текстах або поширювати медичні знання згідно програм, затверджених губернським лікарським інспектором [19, с. 11]. Він виступив із пропозицією: «...по-

⁶ Юрист, журналіст, громадський діяч, видавець газети «Голос» у м. Ярославлі (1909–15).

пуляризувати гігієнічні знання серед народу шляхом влаштування лікарями народних читань з медицини та гігієни, а також через продаж популярних брошур з цих предметів у земських амбулаторіях, для чого просити Губернську Земську управу дозволити лікарям комісійний продаж брошур з губернського земського книжкового складу» [19, с. 11].

Слід згадати також підготовлений у цей час С. О. Сірополком за дорученням Тульської губернської земської управи «Короткий огляд тридцятип'ятирічної діяльності Тульського Губернського Земства в галузі народної освіти», в якому він відзначив основні напрями діяльності земства за означений період, зосередивши увагу на діяльності від 1896 р., коли спостерігалась активізація праці в галузі освіти, певною мірою зумовлена відкриттям відділу народної освіти при губернській земській управі. Зокрема, він зазначав, що губернські земські збори у лютому 1898 р. із метою підвищення виховного та освітнього рівня вчителів прийняли пропозицію про необхідність проведення щорічних педагогічних курсів, а також про відкриття навчально-педагогічної бібліотеки, укомплектованої в межах каталогів, схвалених Святим Синодом і Міністерством народної освіти Російської імперії [18, с. 8–9]. С. О. Сірополко відзначив як позитивне в організації позашкільної освітньої діяльності Тульського губернського земства відкриття навчально-педагогічного музею, до складу якого ввійшли також зразкові учительська й учнівська бібліотеки та навчальні посібники для наочного викладання у початкових училищах [18, с. 10]. На його думку, оскільки бібліотеки як інформаційні та культурно-освітні заклади забезпечують доступ до нових знань, це сприяло більш повному задоволенню потреби у них учителів і учнів.

Як важливу подію в організації позашкільної освіти Степан Сірополко відзначив відкриття у червні 1901 р. у Тулі губернського земського книжкового складу, в організації якого брав участь і завданням якого було наблизити книгу до населення, постачати повітові земства Тульської губернії книжками та підручниками, на які державні та громадські установи мали знижку до 15% від їх вартості, а приватні особи – 10% [18, с. 10]. С. О. Сірополко також відзначив, що з цього складу за період із червня 1901 р. по травень 1902 р. отримали книжки 54 шкільних, 2 учительських, 5 бібліотек і безоплатних бібліотек-читалень та 2 громадські бібліотеки Тульської губернії [18, с. 12], що свідчило про розвиток мережі земських книгозбірень губернії. Участь губернського земства в організації бібліотек, їх фінансування сприяло збільшенню кількості шкільних і народних бібліотек-читалень, що дало

змогу населенню користуватися їх фондами, розширювати та поглиблювати освіту та загальний розвиток. Наведена класифікація земських бібліотек свідчить про спробу С. О. Сірополка до їх систематизації як важливих установ мережі позашкільної освіти.

Беручи участь у роботі Першої земської виставки з народної освіти, що відбувалася 23–30 червня 1902 р. у м. Курськ і була організована заходами Курського губернського земства, Степан Сірополко серед інших документів, підготовлених до цього заходу, представив також зразковий каталог для учительських бібліотек, підготовлений комісією з народної освіти Тульського губернського земства [21, с. 2]. Він зробив докладний аналіз різних напрямів освітньої діяльності земств, зазначаючи, що ті губернії мають високі результати в галузі поширення грамотності серед народу, в яких губернське земство допомагає повітовим земствам або заповнює їх роботу в цій галузі.

На початку листопада 1902 р. С. О. Сірополко, як делегат Тульського Товариства взаємної допомоги учителям, бере участь у роботі Першого Всеросійського з'їзду представників Товариств допомоги особам учительського звання, що проходив у Москві під час різдв'яних канікул 1902/3 навчального року. У доповіді «Про заходи забезпечення шкіл добре підготовленим учительським персоналом» він серед інших порушив проблему організації земських учительських бібліотек, зазначаючи, що від цього залежить, насамперед, підвищення освітнього рівня учителів, а також на це спрямовувалось і належне забезпечення їх загальноосвітніми та спеціальними періодичними виданнями [20, с. 7]. Торкаючись питання комплектування цього типу книгозбірень, автор наголосив на зайвій регламентації надходження книжок до учительських бібліотек, зумовленій необхідністю особливого «схвалення» Ученим Комітетом Міністерства народної освіти Російської імперії всіх видань, допущених в учительські бібліотеки. Варто зазначити, що з 1888 р. Учений Комітет згаданого міністерства складав і видавав списки дозволених книжок (зразкові каталоги), згідно яких тільки і могли комплектуватися фонди всіх народних бібліотек Російської імперії, зокрема й учительських, і шкільних, а виключення складали лише бібліотеки духовного відомства [11, с. 10]. Те, що списки дозволених книг, допущених Комітетом до народних бібліотек, були надзвичайно обмеженими, засвідчують відомості Тульського губернського земства: із усіх існуючих на кінець 1890 р. назв книжок для бібліотек були доступними тільки 3–3,5 %, а періодичних видань — 17 % [4, с. 551]. Таким чином Степан Сірополко привернув увагу до посиленої цензури бібліотечних фондів зем-

ських учительських бібліотек, що давала змогу комплектувати їхні фонди лише книгами, зазначеними у спеціальних каталогах, схвалених відповідною державною структурою. Суворая цензура земських учительських бібліотек проіснувала до 1905 р. [3, с. 127]. Поглибленню знань учителів, на думку С. О. Сірополка, сприяло б зняття хоча б часткових обмежень щодо доступу книг в учительські бібліотеки, тому він запропонував у своїй доповіді: «...порушити клопотання перед Міністерством Народної Освіти про допущення в учительські бібліотеки книжок, дозволених для публічних бібліотек та громадських читалень» [20, с. 15]. Щодо фондів публічних бібліотек, то цензурні заборони також існували, але у порівнянні з учительськими бібліотеками вони були більш ліберальними. Пропозиції С. О. Сірополка та інших земських просвітніх діячів сприяли тому, що згодом, у 1906 р. міністром народної освіти І. І. Толстим були видані нові правила, у відповідності з якими народні бібліотеки будували свою роботу згідно правил про публічні бібліотеки, що послабило цензурні утиски й уможливило комплектування їх фондів різноманітною літературою.

Упродовж 1904 р. Степан Сірополко брав активну участь у роботі Тульського товариства взаємної допомоги вчителів, діяльність якого спрямовувалася на покращення загальноосвітньої діяльності та духовного життя вчителів. З метою вивчення інформаційного забезпечення вчителів він провів своєрідне анкетування в усіх земських школах Тульської губернії, результати якого оприлюднив у доповіді 23 травня 1904 р. «Положення вчителів в земських школах Тульської губернії», де зокрема відзначив незадовільне його становище, відсутність так необхідних учительських бібліотек і прагнення Тульського губернського земства забезпечити кожную школу передплатними загальноосвітніми або педагогічними журналами [23, с. 9]. Він порушив проблему розвитку мережі земських учительських бібліотек, діяльність яких спрямовувалася на формування інформаційних запитів учителів, які, в свою чергу, сприяли поширенню просвіти серед народу. В різних земствах Російської імперії потреби вчителів у нових виданнях задовольнялися за рахунок передплати, що здійснювалася по різному, але головними її формами були: повна оплата якого-небудь конкретного періодичного видання, необхідного для вчителя, або ж оплата частини його вартості. Такі засоби поширення друкованих видань розповсюджувалися не тільки на періодику, а й на книги, на видання з різних галузей знань, а також спеціальні праці, присвячені народній освіті [1, с. 9]. Існувала практика, коли земство асигну-

вало вчителям необхідну суму для передплати періодичних видань або встановлювало 50% знижку з номінальних цін при купівлі книжок учителями в земських книжкових складах. Степан Сірополко запропонував: «...влаштувати учительські бібліотеки при повітових земських управах для безоплатної доставки книжок учителям за допомогою земської пошти, розсильних; або з оплатою певної частини їх вартості» [23, с. 18], а також виписувати на кошти земства загальні та спеціальні педагогічні періодичні видання. Фактично він прагнув запровадити принцип загальнодоступності та безоплатності для вчителів при користуванні земськими учительськими бібліотеками, що, в свою чергу, сприяли змістовному інформаційному забезпеченню освітян.

Він продовжував удосконалювати свої знання в галузі бібліографії, беручи участь у складанні бібліографічного покажчика «Краткий указатель литературы по крестьянскому вопросу» (Тула, 1904), підготовленого комісією при Тульській громадській бібліотеці [17, с. 302].

У доповіді «Правовий стан учителів у навчальних училищах Тульської губернії», виголошеній С. О. Сірополком у травні 1905 р. на засіданні Тульського товариства взаємної допомоги учителям, він повернувся до проблеми скасування цензурних обмежень щодо читання учителів, яке підпорядковувалось особливому каталогу Міністерства народної освіти, зазначивши, що ці бюрократичні заборони перешкоджають покращенню правового стану учителів [25, с. 69]. Звуження читацьких потреб засобами цензури на друковані видання було характерним для організації роботи всіх земських бібліотек, що значною мірою перешкоджало поширенню освіти серед народу.

Активну просвітницьку діяльність цього періоду загальмував арешт Степана Сірополка наприкінці 1905 р. У справі «Листування Прокурора Московської судової палати» під грифом «Таємно» міститься копія телеграми від 20 січня 1906 р. на ім'я Міністра юстиції від Голови Ради присяжних повірених Московського округу, де зазначено, що: «...на підставі надійшовшої до Ради присяжних повірених Московського округу заяви затримані в адміністративному порядку і утримуються під вартою більше місяця присяжні повірені та помічники присяжних повірених» [27, арк. 208.]. Серед 14 осіб зустрічаємо і прізвище Степана Сірополка. Оскільки була небезпека для здоров'я ув'язнених і «...значні утруднення для їх клієнтів, а також неправильності зверхтермінового ув'язнення в адміністративному порядку, рада має честь просити прийняти заходи щодо їх звільнення, або щодо порушення відповідного судового пересліду-

вання, якщо для того будуть підстави» [27, арк. 208]. У представленні Прокурора Тульського окружного суду від 6 лютого 1906 р. на ім'я Прокурора Московської судової палати з приводу арешту С. О. Сірополка зазначено, що: «...за відомостями виключно агентурного порядку Степан Сірополко був членом Тульського комітету партії соціалістів-революціонерів, але яких-небудь фактичних даних, що підтверджують ці свідчення Начальник Жандармського управління не має» [27, арк. 220]. Через відсутність достатніх підстав щодо порушення справи присяжного повіреного Степана Сірополка, його питання було вирішене в адміністративному порядку [27, арк. 220 зв.]. Про його арешт і перебування у тульській в'язниці впродовж двох із половиною місяців повідомлялось у періодичній пресі [15, с. 172].

Партія соціалістів-революціонерів (есерів), до якої міг належати С. Сірополко, утворилася в результаті об'єднання різних народницьких кружків і груп у кінці 1901 – на початку 1902 рр., та організаційне оформлення відбулося на 1-му з'їзді, що проходив у кінці грудня 1905 – на початку січня 1906 р., коли було прийнято програму партії та Тимчасовий організаційний статут. Членами партії були переважно інтелігенція, студенти та службовці. Програма есерів полягала у поваленні самодержавства та встановленні демократичної республіки, автономії областей на федеративних засадах, широкому застосуванні федеративних стосунків між окремими національностями, визнанні за ними безумовного права на самовизначення, запровадженні рідної мови у всіх місцевих громадських і державних установах, загальному виборчому праві без відмінностей статі, релігії та національності, безоплатній освіті, відокремленні церкви від держави та свободі віросповідань, свободі слова, друку, зборів, недоторканності особи та житла, знищенні постійної армії, заміні її «народною міліцією», запровадженні восьмигодинного робочого дня, скасуванні податків, встановленні прогресивного податку на прибуток підприємців. Центральне місце в програмі есерів належало аграрному питанню, вони вимагали скасувати приватну власність на землю.

Отже, С. О. Сірополка було заарештовано саме в час проведення першого з'їзду партії есерів, але проти нього не було порушено відповідного судового переслідування та було звільнено з під варті.

Водночас, у публічних виступах і публікаціях Степана Сірополка, зокрема, у доповіді «Правовий стан учителів у навчальних училищах Тульської губернії», опублікованій у журналі «Саратовская земская неделя» (травень, 1905 р.), зустрічаються думки, співзвучні з окремими положеннями програми

есерів, зокрема, він висловив міркування про те, що доля народної освіти та покращення правового стану учителів безпосередньо пов'язані зі «...встановленням для всіх громадян Росії свободи особистості, слова, друку, зібрань, союзів, пересування, недоторканності особистості і житла, а також рівних прав для всіх національних мов» [25, с. 71]. Отже, він поділяв погляди есерів на завоювання демократичних прав, що дали б змогу людям, зокрема й учителям, задовольняти свої політичні, соціальні, національні та духовні потреби, відстоювати громадянську свободу.

За спогадами доньки С. Сірополка Олександри, формальною причиною арешту її тата послужив той факт, що він на одному з заводів Тули створив «хор «работников оружейного завода», у репертуарі якого були українські пісні і солісткою в якому була Ніна, дружина С. Сірополка [10]. Як зазначала О. Сірополко: «... співали українські пісні і мали три концерта з великим успіхом, але далі губернатор заборонив, бо, мовляв, «этот волосатый с подпевками ведет революционную пропаганду». Моя мама оповідала, що в літі з відчинених вікон було чути пісню «Зелений барвіночку, стелися низенько...» [10]. Виступи колективу були заборонені, а організатора звинуватили в антиурядовій діяльності, заарештовано й ув'язнено на кілька місяців. «У березні 12(25).03.1906, коли я народилася, татка пустили на один день на «чесне слово» додому, щоб маму і мене привітати. За деякий час татка випустили, але за умовою, що вийде за кордон. На щастя, князь [Г. Є.] Львов вихлопотав, щоб татка залишили в Росії. Ми всі переїхали до Нижнього Новгороду, де народився у 1908 році (08(21).01. — Т. К.) мій третій брат Степан» [10].

У Нижньому-Новгороді, де після ув'язнення оселився С. Сірополко з родиною, він довго не міг знайти роботу, за ним було встановлено нагляд, як зазначала О. Сірополко: «...служниця приходила уночі і казала мамі: «Барыня, опять пришли с обыском» [10]. Ув'язнення С. О. Сірополка загальмувало на певний час його наукову діяльність, про що свідчить бібліографія його праць.

Отже, у московсько-тульський (1893–1907) період свого життя Степан Сірополко здобув вищу освіту, отримав звання присяжного повіреного, а також здійснював практичну роботу в галузі розбудови освіти та бібліотечної справи, став відомим земським просвітянином і громадсько-політичним діячем.

Він залишив адвокатську кар'єру та розпочав просвітницьку діяльність, коли у колах інтелігенції була популярною й усвідомленою ідея необхідності просвіти народу. Крім активної участі у розвитку системи народних шкіл і училищ, інтелігенція сприяла

піднесенню системи позашкільної освіти та просвіті народу. У європейській Росії цю функцію взяли на себе земства. Земську інтелігенцію представляли «особи демократично налаштовані і просякнуті щирим бажанням принести користь населенню» [2, с. 37]. У самому народному середовищі також усвідомлювалася необхідність освіти та просвіти, відтак, спостерігалась обопільність прагнень інтелігенції та народу, обґрунтованість та узгодженість просвітньої діяльності. На зламі століть земська інтелігенція сприяла виділенню коштів на розвиток і підтримку сфери народної освіти, брала активну участь у розвитку системи позашкільної освіти шляхом улаштування публічних лекцій і читань для народу, влаштування народних бібліотек-читалень. Діяльність щодо просвіти народу земська інтелігенція починала розуміти як необхідну та притаманну їй функцію. Представники інтелігенції усвідомлювали, що, якщо вони прагнуть «...надати хоч мало-мальський значний вплив на темну народну масу, то необхідно створити собі цілу армію помічників із самого народу... інтелігентна людина дуже дорого обійшлася суспільству, щоб задовольнитися однією особистою допомогою: бути тільки учителем, лікарем, земцем — він не повинен забувати що до його обов'язків належить бути одухотворяючим початком цих тисяч» [6, с. 202], тільки таким чином «інтелігенція може боротися з одним із головних зол нашого народного життя — неучтвом» [6, с. 203].

Діяльність Степана Сірополка на посаді завідуючого відділу народної освіти Тульського губернського земства допомагала формуванню його як земського просвітнього діяча, який розробляв і впроваджував практичні та теоретичні засади організації земської позашкільної освіти, сприяючи розвиткові мережі земських бібліотек, книжкових складів, учительських бібліотек, народних читань. Він розглядав бібліотеки як важливі складові мережі закладів позашкільної освіти. Практична робота спрямовувалася на виділення коштів для розвитку та підтримки просвіти народу, на активну участь у розбудові системи закладів позашкільної освіти. Він усвідомлював потреби селянства в загальній і спеціальній освіченості та можливості її отримання через мережу бібліотек, заснованих та утримуваних земствами. Земські учительські бібліотеки, земські книжкові склади, в організації яких брав безпосередню участь С. О. Сірополко, сприяли покращенню інформаційного забезпечення учителів, які здійснювали просвітницьку роботу серед широких верств населення. Утворенні на початку ХХ ст. районні учительські бібліотеки, що були прикріплені до земських шкіл і розташовувались у великих місцевих центрах, розширювали мережу земських книгозбірень і по-

кращували книгозабезпеченість учителів, чому значною мірою сприяла його праця по просвіті народу за допомогою книжок і бібліотек, що була функціонально притаманною представникам інтелігенції, зорієнтованої на конкретну громадсько-перетворюючу діяльність.

У московсько-тульський період діяльності С. Сірополка відбулося його формування як бібліотекознавця, оскільки у публікаціях, виступах і доповідях він актуалізував проблему розвитку мережі земських бібліотек, спробував подати їх типологію. Особливу увагу приділив визначенню соціальних функцій земських учительських бібліотек, виокремивши серед них інформаційну та освітньо-культурну. Він також торкнувся ідеологічної функції бібліотек у контексті бібліотечної цензури, характеризуючи її негативний вплив не лише на формування бібліотечних фондів, підготовку бібліотечних працівників, а й на гальмування загальноосвітнього розвитку громадян, порушення їх права на отримання необхідної інформації.

Бібліографічні покажчики літератури, присвячені селянському питанню, в укладанні яких брав участь С. Сірополко, можна вважати першими його працями в галузі бібліографії, що свідчили про становлення його як бібліографа.

1. *Абрамов, К. И.* Земские библиотеки в России [Текст] / К. И. Абрамов // История библиотек. – СПб., 1999. – Вып. 2. – С. 8–25.
2. *Белоконский, И. П.* Земское движение [Текст] / И. П. Белоконский. – 2-е изд., испр. и доп. – М., 1914.
3. *Блюм, А. В.* Система правительственной регламентации круга народного чтения во второй половине XIX в. [Текст] / А. В. Блюм // Книжное дело в России во второй половине XIX – начале XX в. : сб. науч. тр. – Л., 1983. – С. 125–133.
4. *Веселовский, Б. Б.* История земств за сорок лет [Текст] / Б. Б. Веселовский. – СПб. : О. М. Попова, 1909. – Т. 1. – 724 с.
5. ВР РНБ. – Ф. 266. – Оп. 1. – Спр. 1882.
6. Вопросы русской общественной жизни [Текст] // Мир Божий. – 1894. – № 4.
7. История Московского университета [Текст] : в 2-х т. – М. : МГУ им. Ломоносова, 1955. – Т. 1. – 564 с.
8. *Каблуков, Н.* Олександр Іванович Чупров [Текст] : биограф. очерк / Н. Каблуков // Чупров А. И. Ученые труды в издании Императорского Московского университета : в 4 ч. – М., 1910. – Вып. 1. – Т. 1, 2. – С. 415–445.
9. *Ківшар, Т.* Культурно-просвітня та наукова діяльність Степана Сірополка у 1921–1924 рр. [Текст] / Таїсія Ківшар // Перші книгознавчі читання : зб. наук. праць. – К., 1997. – С. 123–132.
10. Лист О. Сірополко до автора статті від 28 грудня 1992 р. – Зберігається у автора.

11. *Матвеев, М. Ю.* Земские народные библиотеки в дореволюционной России : становление и развитие [Текст] / М. Ю. Матвеев // История библиотек : исследования, материалы, документы / сост. : И. Г. Матвеева, Б. Ф. Володин. – СПб., 2000. – Вып. 3. – С. 9–27.
12. Московский университет в судьбах русских писателей и журналистов [Текст] : Воспоминания. Дневники. Письма. Статьи. Речи. – М., 2005. – 708 с.
13. Отчет о состоянии и действиях Императорского Московского университета за 1897 год [Текст]. – М., 1899.
14. Правила, требования и программы испытаний в комиссии юридической [Текст]. – СПб., 1890.
15. Русские ведомости. 1863–1913 [Текст] : сб. статей. – М., 1913.
16. *Сергеев, В. И.* Проблемы становления российской адвокатуры в историческом контексте судебных реформ XIX и XXI веков [Текст] : (Российская адвокатура и судебная система на рубеже столетий) / В. И. Сергеев // Рос. судья. – 2001. – № 11. – С. 42–44.
17. *Серополко, С.* [Рецензия] [Текст] / С. Серополко // Педагогический листок. – 1910. – Кн. 4. – С. 301–302. – Рец. на кн. : Указатель книг по истории и общественным вопросам / под ред. : Н. А. Гредескула, С. Ф. Знаменского, С. А. Князькова. – СПб. : Изд. Подвижного музея ; Тип. М. А. Александрова. – 1910. – 626 с.
18. *Серополко, С.* Краткий обзор тридцатипятилетней деятельности Тульского Губернского Земства в области народного образования [Текст] / С. Серополко. – Тула, 1902. – 12 с.
19. *Серополко, С.* К вопросу о врачебно-санитарном надзоре за школами в Тульской губернии [Текст] / С. Серополко // Протокол заседаний VIII съезда земских врачей Тульской губернии. – Тула, 1902. – С. 11.
20. *Серополко, С.* О мерах обеспечения школ хорошо подготовленным учительским персоналом [Текст] / О. С. Серополко // Сб. докладов съезда представителей Обществ вспомоществования лицам учительского звания 1902/3 уч. г. – М., 1902. – 15 с.
21. *Серополко, С.* Отчет о командировке на курскую выставку по народному образованию [Текст] / С. Серополко. – Тула, 1902. – 9 с.
22. *Серополко, С.* Памяти А. И. Чупрова [Текст] / С. Серополко // Педагогический листок. – 1908. – Кн. 4. – С. 241–245.
23. *Серополко, С.* Положение учащихся в земских школах Тульской губернии [Текст] / С. Серополко. – Тула, 1904. – 19 с.
24. *Серополко, С.* Посмертное издание трудов А. И. Чупрова [Текст] / С. Серополко // Педагогический листок. – 1909. – Кн. 4. – С. 296–301.
25. *Серополко, С.* Правовое положение учащихся в начальных училищах Тульской губернии [Текст] / С. Серополко // Саратовская земская неделя. – 1905. – № 5. – С. 66–71.
26. *Сірополко, С.* Історія освіти в Україні [Текст] / С. Сірополко. – К. : Наук. думка, 2001. – 911 с.
27. ЦІАМ. – Ф. 131. – Оп. 70. – Спр. 2246. – Арк. 207–208.
28. ЦІАМ. – Ф. 418. – Оп. 307. – Спр. 807.

29. ЦІАМ. – Ф. 418. – Оп. 463. – Спр. 86.
30. ЦІАМ. – Ф. 418. – Оп. 77. – Спр. 2287.

Ківшар Т. І. Становлення Степана Сірополка як бібліотекознавця.

Ключові слова: Сірополко Степан Онисимович, бібліотека, бібліотекознавство, громадсько-політична діяльність, земська діяльність.

Висвітлює недосліджену сторінку наукової біографії видатного українського вченого, громадського та політичного діяча Степана Онисимовича Сірополка (1872–1959), пов'язану з початковим етапом його життєвого та творчого шляху, що дало змогу виділити в ній прилуцький і московсько-тульський періоди. Залучення архівних документів сприяло введенню до наукового обігу відомостей про гімназійні та студентські роки С. Сірополка, коли формувалося його світобачення, а також про початок його трудової та наукової діяльності. У досліджуваній період С. Сірополко здобув середню та вищу освіту, отримав звання присяжного повіреного, здійснював практичну роботу в галузі розбудови освіти та бібліотечної справи, став відомим земським просвітянином та громадсько-політичним діячем. Відбулося його формування як бібліотекознавця, оскільки він не лише актуалізував проблему розвитку мережі земських бібліотек у публікаціях, виступах і доповідях, а й спробував подати їх типологію, визначити соціальні функції земських учительських бібліотек, виокремивши інформаційну, освітньо-культурну та ідеологічну. С. Сірополко справедливо розглядав бібліотеки як важливу складову мережі закладів позашкільної освіти. Водночас проходило становлення його як бібліографа.

Kivshar T. I. Establishment of Stepan Siropolko as a library scientist.

Key words: Siropolko Stepan Onysymovych, library, library science, social and political activity, zemska activity.

Featured never researched before part of the scientific biography of prominent Ukrainian scientist, social and political figure Stepan Onysymovych Siropolko (1872-1959), covered the beginning stage of his life and professional activity, which highlighted two periods of his lifetime: Prilytskyi and Moskovsko-Tulskyi . Research of archival documents provided information about gymnasium and student years of S. Siropolko, when his views were shaping, and also information about his first jobs and scientific research was given. During the researched period S. Siropolko got secondary and high education, received the title of barrister, performed practical work in education and library activities promoting, he became famous zemskyi prosvityanin (educator) and political and social figure. His establishment as a library scientist was taking place at that time, he did not only open discussion about development

of zemskiy libraries network in his publications, presentations and reports, but also tried to come up with library types, define social functions of zemskiy libraries, separating information, educational, cultural and ideological functions. S. Siropolko looked at the libraries as an important part of after school education. Simultaneously he was establishing himself as a bibliographer.

Кившар Т. И. Становление Степана Серополка как библиотековеда.

Ключевые слова: Серополко Степан Онисимович, библиотека, библиотековедение, общественно-политическая деятельность, земская деятельность.

Освещает неисследованную страницу научной биографии выдающегося украинского ученого, общественного и политического деятеля Степана Онисимовича Серополка (1872–1959), связанную с начальным этапом его жизненного и творческого пути, что дало возможность выделить в ней прилуцкий и московско-тульский периоды. Привлечение архивных документов способствовало введению в научный оборот сведений о гимназических и студенческих годах С. Серополка, когда формировалось его миропонимание, а также о начале его трудовой и научной деятельности. В исследуемый период С. Серополко получил среднее и высшее образование, звание присяжного поверенного, осуществлял практическую работу в отрасли образования и библиотечного дела, стал известным земским просветителем и общественно-политическим деятелем. Состоялось его формирование как библиотековеда, поскольку он не только актуализировал проблему развития сети земских библиотек в публикациях, выступлениях и докладах, но и попробовал подать их типологию, определить социальные функции земских учительских библиотек, выделив информационную, образовательно-культурную и идеологическую. С. Серополко справедливо рассматривал библиотеки как важную составляющую сети заведений внешкольного образования. В это же время проходило его становление как библиографа.